

LUND UNIVERSITY

"Få professorer torde så fullständigt hava behärskat sin vetenskap"

Till 100-årsminnet av latinprofessor Carl Magnus Zanders död

Tersmeden, Fredrik

Published in:
Professorsinstallation

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2023). "Få professorer torde så fullständigt hava behärskat sin vetenskap": Till 100-årsminnet av latinprofessor Carl Magnus Zanders död. I *Professorsinstallation: Lunds universitet, Universitetsaulan, 17 mars 2023 kl 16.00* (s. 32-55). Akademiintendenturen vid Lunds universitet.

https://www.medarbetarwebben.lu.se/sites/medarbetarwebben.lu.se/files/2023-02/Professorsinstallation%2017%20mars%202023_skrift.pdf

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

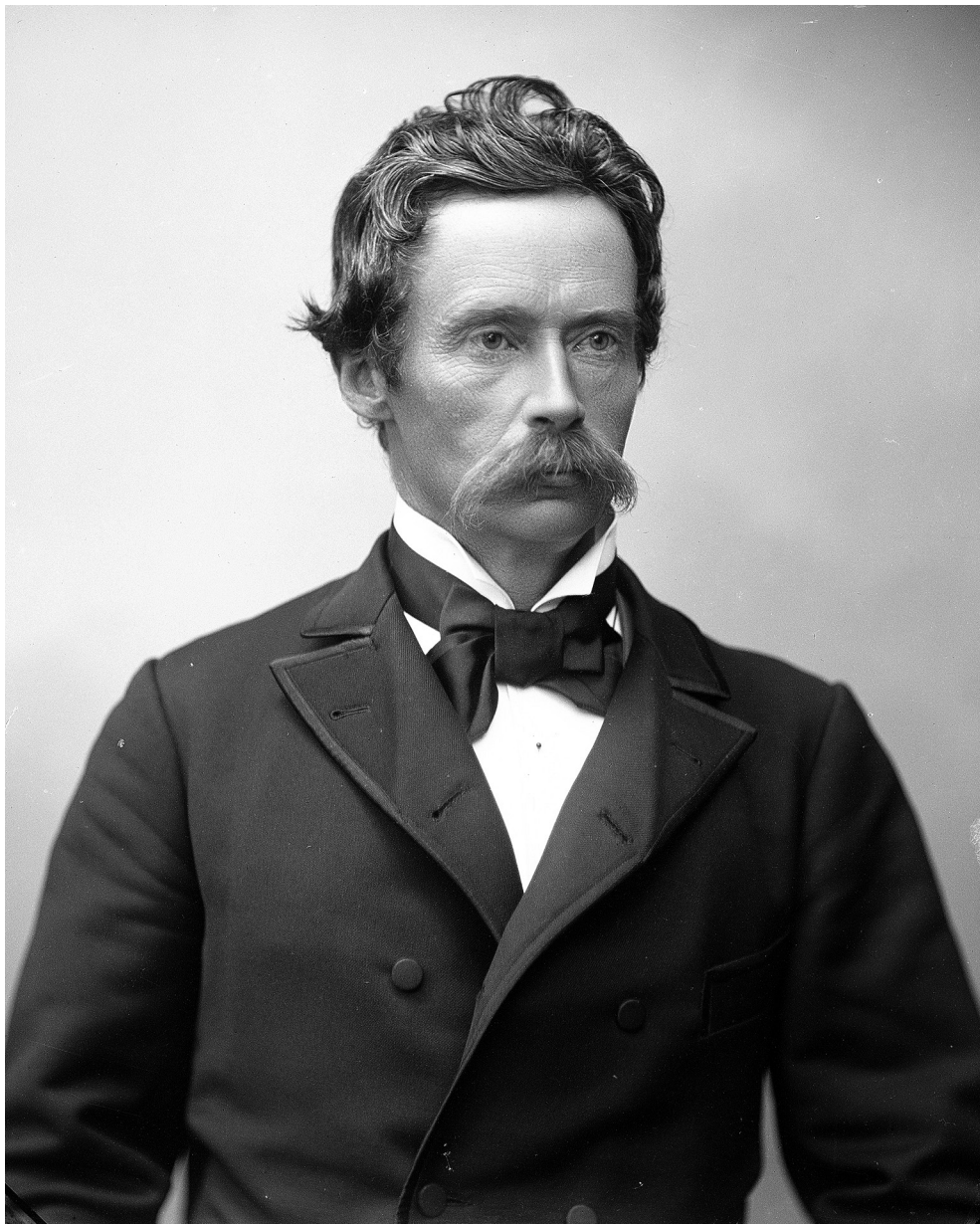
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Författaren Ola Hansson har givit följande beskrivning av sin latinlärare Carl Magnus Zander: "Han kunde själv gälla såsom en stiliserad typ från romerska senantiken; hans huvudparti var skapat för en byst med den vackra halsen, det smala och långa ansiktet och den fina profilen med rak och liten näsa och hög och rak panna, vilkens linje fortsattes av det höga, täta, krusiga håret". Bilden här, av Per Bagge, visar dock Zander vid en betydligt senare tidpunkt än då Hansson var hans elev, kanske till och med vid den tid då han påstods ha börjat bära peruk. Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.

”Få professorer torde så fullständigt hava behärskat sin vetenskap”

TILL 100-ÅRSMINNET AV LATINPROFESSOR CARL MAGNUS ZANDERS DÖD

Om aftonen den 5 december 1898 utbröt brand i en professorsbostad vid Tomegapsgatan 24.¹ Troligen hade gardenerna i ett av husets sovrum antänts ”genom gnistor utifrån eller genom lågan från någon närstående lampa”. Hushållerskan i huset, ”tjänarinnan Bengta”, som upptäckt branden försökte släcka den men misslyckades och tvangs retirera. Och vad mer: hon ”kvarglömde [...] i det brinnande rummet” den lampa hon haft med in, vilken då ”exploderade och gaf elden ökad näring”. Den stackars tjänarinnan ”som blifvit halft förvirrad af elden och röken” fick bäras ut ur huset av dess ägare, professor Carl Magnus Zander, vilken nu hunnit rusa till från ”mot-satta delen af huset”. Under sin räddningsinsats blev professorn därvid ”lindrigt bränd å ansikte och händer samt fick håret delvis afsvedt”.²

1. Numera nummer 26; detta sedan numreringen på Tomegapsgatans södra sida har förskjutits någon gång under 1900-talet. Av *Lunds stadsbild – Byggnader, gatunät, miljöer, fornminnen* (Lund 1952), s 42, där huset tas upp som bevarandevärdt framgår indirekt att denna förändring måste ha skett redan under seklets första hälft.

2. *Lunds Dagblad* 1898-12-06.

Som helhet slutade det hela dock lyckligt. Grannar hade snabbt börjat hjälpa till med att bekämpa branden, och snart anlände även ”brandkåren, tillkallad genom klämtning från kyrktornet”, vilken ”på en kort stund släckte elden”. Skadorna kunde därigenom begränsas till “[s]ängkammaren och köket samt ett åt gatan beläget matrum”, rapporterade *Lunds Dagblad* som också kunde lugna läsarna med att ”Prof. Zanders i andra delen af huset inrymda särdeles dyrbara bibliotek var dessbättre utom all fara”. Och när tidningen ändå var inne på det litterära noterade den även följande:

August Strindberg, som bor i huset upptill, var vid eldens utbrott borta och hemkom under eldsvådan, mån om att rädda sina dyrbara manuskript, hvaribland åtskilligt nytt förefinnes. Någon fara förefans då emällertid icke.³

Ja, det stämmer: en av Sveriges – både i sin samtid och inför eftervärlden – mest kända författare bodde vid tiden precis bredvid professor Zander i nummer 22. En tid vilken som bekant tillhörde den märkliga

3. Ibid.

1898.

81.

December - Hvos Kleen två gånger om Sagen:

Önliga nätter S.ä. och S.ä. Eldsvåda hos grannen. Min huskammare
blev smittad. Alla icke heller betraktade som varningar l. o. u. glas-
varumitteln.

9^e Tog afsked af Kleen på aftonen: emedan han troddes skola dö.
Önlig natt mellan 12-2. Hela agurken: erför jag.

+ " 10^e Kleen dog i dag Lördag kl. 9 p.m.

Önkan på aftonen och natten: tjint i mitt förtret. En plank
blev ner i ~~Spöket~~. Spöket i Malms hamn: Fjofisker aft. om de.
Även ut blest i Lund och Gantoftegården "Kopparn" och "Sagn af gamle Dulars".

Strindz 11^e Solen; lugnt under. På aftonen kom W. Dulars och
Fre: de hade varit i aftonningen i Dundergården; Fre hade blifv

Utsnitt ur *Ockulta dagboken* med Strindbergs notering om branden i Zanders hus. Bildkälla: Kungliga biblioteket via Litteraturbanken.

period i Strindbergs liv då denne ständigt tyckte sig se olika syner och tecken, ägnade sig åt alkemi och författade böcker som *Inferno* och *Legender* samt plitade i den journal som kallats *Ockulta dagboken*.⁴ Det var kort sagt en tid då "makterna" hade sitt spel – låg dessa männe bakom även eldsvådan i grannhuset? Frågar man den gamle konservatorn och lundakännaren Hans Erlandsson – själv bosatt på Tomegapsgatan och ögonvittne till branden – så blir svaret jakande:

Den zanderska eldsvådan var nämligen ingen vanlig sådan, förorsakad av en tillfällighet. Den hade sin ockulta orsak. Man skulle kunna kalla denna för Popplarnas hämnd. Hur så, frågar man? Strindberg skulle säkerligen svarat på följande sätt: Då Zander lät fälla de tre vackra popplarna, som växte vid södra gränsen av hans trädgård, blevo trädens andar hemlösa. Eftersom de voro pyramidpopplar,

och pyr är ett rotord som betyder eld, uppväcktes elden av dem. Hela huset fylldes med rök. Då den från brandhärden längst bort befintliga dörren var låst inifrån togo brandsoldaterna en av de söndersågade poppelstammarna och med denna som murbräcka stötte de sönder flera dörrar för att komma in till brandhärden. Påtagligare kunde väl icke sambandet mellan orsak och verkan vara?⁵

Att Zander verkligen hade låtit fälla träd på tomten låter fullt rimligt; han var vid tiden för branden relativt nybliven ägare av fastigheten, och ville väl kanske sätta sin egen prägel på sin nyförvärvade trädgård⁶. Men skall verkligen ryktet ha spritts att Strindberg kopplade samman denna åtgärd med branden? Eller handlade det snarare om att Erlandsson eller andra lundabor konstruerade en långsökt "ockult" förklaring som en drift med den märklige författaren?

4. Rörande Strindbergs lundatid, inklusive hans bostadsadresser i staden, hänvisas generellt till Göran Lundstedts antologi *Strindberg i Lund* (Lund 2001). Adressuppgifterna finns på s 73.

5. Hans Erlandsson: "Livet i Tomegap vid sekelslutet" i *Från Lunds horisont – Lunds släktforskarförening 25 år: En jubileumsskrift* (Lund 2008), s 49. Artikeln är ursprungligen ett föredrag hållet i Föreningen Lundensare i Stockholm 1949. Att Erlandsson redan tidigare än så berättat åtminstone historien om

popplarna och branden framgår av att Paul Rosenius refererar till den i sin uppsats "Jag söker mitt gamla Lund" (i *Ord och bild* 1941, s 78). Han säger sig då ha hört Erlandsson tala om historien "i föreningen Det gamla Lund".

6. Av fastighetsboken framgår att Zander fick lagfart på fastigheten den 11 februari 1898; Riksarkivet: Lunds rådhusrätts och magistrats arkiv, vol D 1 a:1 (Fastighetsbok 1875 – 1930). Zanders flytt gick därvid för övrigt inte långt; han hade närmast varit bosatt på Tomegapsgatan 6.

Erlandsson skriver ju trots allt bara att "Strindberg skulle säkert svarat på följande sätt", inte att han verkligen gjort det, och tittar man i *Ockulta dagboken*, där det annars inte är glest mellan de långsökta järtecknen, så finner man i vart fall ingen notering om just denna poppelteori. Där står endast kortfattat att läsa:

Oroliga nätter då och då. Eldsvåda hos grannen.
Min husknut blåst sönder.

Alla äldre buller betraktade som varningar t.o.m. glasharmonikan.⁷

EN PROFESSOR "PÅ MINST TVÅ TUSEN ÅRS AVSTÅND"

Zander har således inte fått äran att med namns nämning inlemmas i Strindbergs författarskap. Därmed dock icke sagt att han helt undgått att skrivas in i den svenska skönlitteraturen. För detta har nämligen en i dag mer bortglömd författare sört: lundasonen Harald Wägner. I sin novell "Lundavår – En sentimental historia" berättar han om hur en ung diplomat, konsulatattachén Henrik Ek, tar en längre tjänstledighet och bestämmer sig för att åka ned till Lund och återuppleva den stad han tio år tidigare lämnat efter sina universitetsstudier. Åter där beger sig Ek till Tomegapsgatan, "en gammal gata" dit "det nya seklet ännu inte kommit", där "i fönstren stå gammaldags pelargonier", och där man ännu kan "tro på salig Boström och på den riktiga treeniga guden. Den som tror, att Kristus bara var människa, han bor inte på Tomegapsgatan". Han knackar på hos den ene efter den andra av de boende för att höra om de har ett rum att hyra ut, och hamnar till slut hos den gamle "Peter Browallius, professor i romersk vältalighet och poesi". Det ändrade namnet till trots är det – som läsaren av denna artikel kommer att upptäcka – dock inte bara adressen som skvallrar om att det i själva verket är Zander som avses.

Henrik Ek blev visad in i professorns arbetsrum.
Mitt bland sina böcker satt där världens vitaste och

sirligaste gamle gamle professor, fin och prudentlig i sin svarta redingote med glasögon på näsan. Ett silvervitt skägg omramade hans ansikte och en väljord vit peruk krönte hans hjässa.

Det syntes att professor Browallius var tusen mil fjärran från den pågående jordiska verkligheten. Henrik Ek erinrade sig plötsligt att den mannen hade ägnat sin ungdom, sin mannaålder och sin ålders mognad åt studiet av versmåttan å äldre latinska gravinskrifter och att detta hade gjort hans namn världsberömt.

Han blygdes nästan att dra in en sådan man in i en sådan banal angelägenhet som hyrandet av ett rum.⁸

En konversation följer varunder professorn plötsligt ställer följande fråga:

– Studerar min herre latin?

Henrik Ek svarade i hastigheten nekande, en dumhet som han sedan förbannade.

Professor Browallius teg något besviken. Det syntes att han innerst inne hade hyst en vild förhoppning, att hans hyresgäst skulle hört till den allt mer sällsynta djursort som studerar latin.

– Studerar ni språk? var den nästa frågan.

– Nej.

– Ni kanske inte ens är humanist?

– Nej, svarade Henrik Ek beklämd, medan han kände kylan och föraktet stiga i rummet som en tät dimma.

Professorn rynkade ögonbrynen. Hans steg blevo allt mer nervösa. Han bevärdigade knappt sin gäst med en blick.

Och det var över axeln han slutligen slängde till honom ett snäsigt:

– Vilken fakultet?

– Jag tillhör ingen fakultet alls, jag är konsulatattaché.

Dessa ord utövade en omedelbar verkan på

7. August Strindberg: *Ockulta Dagboken* (1), s 81; ingår i Karin Petherick & Göran Stockenström (red): *Samlade verk – Nationalupplaga*, del 59:1 (Stockholm 2012; digital utgåva hos Litteraturbanken).

8. Harald Wägner: *Där de bespottare sitta...* (Malmö 1914), s 20f.

professorn. Han anlade genast den min, han brukade anlägga i det större akademiska konsistoriet och sade.

– Ja! Jag ställer mig mycket tveksam!

I mannaminne hade det icke funnits ett förslag, hurudant det än månde vara, till vilket icke professor Browallius ställt sig mycket tveksam.

I samma ögonblick förlorade han varje spår av intresse för den besökande.

Och djupt därinne i de latinska versmåttan, på minst två tusen års avstånd från Henrik Ek sade han nu:

– Jag skall låta visa er rummet.

Varpå han för sig själv tillade:

– Attaché! Nå, det skall ju finnas sådana också.

Med dessa ord utplånade han definitivt Henrik Ek ur sitt medvetande.⁹

Mellan branden på Tomegapsgatan och det dåtida nu som Wägners novell utspelar sig i låg halvtannat decennium. En tidsrymd under vilken Zander till synes

förvandlats från en kraftfull man som köper hus, låter hugga ned träd och räddar sin rökskadade hushållerska, till ett kuriöst, världsfrånvänt original. Som föreliggande artikel förhoppningsvis torde utvisa så handlade det knappast om någon så ensidig förändring. Snarare verkar Carl Magnus Zander livet igenom ha varit en man som visade väldigt olika, ibland nästan oförenliga sidor: stundom glad och social, stundom frånvarande och enstörig och stundom vresig och hetlevrad. Oavsett vilket synes memoarlitteratur och minnesrunor dock vittna om att han var en personlighet som folk inte glömde i första taget, och heller inte någon vars grundmurade beläsenhet och bildning någon betvivlade.

EN HEMSKOLAD PRÄSTSON FRÅN VIRESTAD

Till den inbjudningsskrift som dåvarande rector magnificus, astronomen Axel Möller, utfärdade inför Zanders professorsinstallation 1892 hade instalandus själv meddelat sina biografiska uppgifter i korthet. De inleds med följande meningar:

Professor Zanders forna bostad på Tomegapsgatan som den ter sig i dag. Foto: artikelförfattaren.

9. a a, s 21ff.

Jag, CARL MAGNUS ZANDER, är född i Virestad i Kronobergs län den 19 November 1845. Mina föräldrar voro komministern i Södra Sandsjö Magnus Zander och Carolina Laurentia Chyträus. Af min fader erhöll jag i hemmet en grundlig och utmärkt undervisning förnämligast i latin, grekiska och hebreiska, men äfven i öfriga skolämnen, så att jag blef i stånd att taga studentexamen i Lund i Januari 1863.¹⁰

Zander var alltså av prästsläkt, en i äldre tider mycket vanlig familjebakgrund för universitetsstudenter.¹¹ De prästerliga rötterna var dock unga: Carl Magnus far-föräldrar hade varit torpare. Minst en av deras söner, Magnus (född 1809), hade dock avgjort läshuvud, och enligt *Växjö stifts herdaminne*, skall han "[m]anad av sin lust för studier" redan "under gossåren" ha före-

Carl Magnus Zanders far och lärare, komminister Carl Zander i Södra Sandsjö. Bildkälla: *Växjö stifts herdaminne*.

10. Axel Möller [som "Universitetets rektor"]: *Borgerlig tid och verldstid – Inbjudningsskrift till den högtidlighet hvarmed professoren vid Lunds universitet D:r Carl Magnus Zander kommer att i embetet inställas* (Lund 1892), s 17.

11. Under 5-årsperioden 1860–1865, då Zanders inskrivning skedde, utgjorde andelen lundastudenter med familjebakgrund i prästeståndet hela 23 %; se Krister Gierow: *Lunds universitets historia III. 1790–1867* (Lund 1971), s 431.

tagit sig "att inrätta ett slags små- eller folkskola"; något som betecknades som "så mycket mera anmärkningsvärt som det på den tiden var tämligen klen beställt med folkundervisningen på landsbygden".¹² Själv lyckades torparsonen Magnus ta sig hela vägen till den högsta utbildningsnivån: vid den för tiden mogna åldern av 25 år inskrevs han 1834 vid Lunds universitet och prästvigdes två år senare. Vad han gjorde under det därpå följande decenniet tycks ha undgått de matrikelkompilatorer som har meddelat hans CV till eftervärlden, men 1846 tillträdde han den första av en rad tjänster som komminister hemma i Småland. På den tredje av dessa, i Södra Sandsjö (då ett annex till Linneryds församling), skulle han förbli till sin död 1887, verkande i en kyrkobyggnad av den typ som kommit att kallas "Tegnérador" – och mycket riktigt var det också den före detta lundaprofessorn och numera Växjöbiskopen Tegnér som invigt den bara några år före Zanders tillträde.¹³ Vid sidan av sin församling odlade han även sin trädgård: komminister Zander skall konsekvent ha vägrat att arrendera ut hanteringen av de jordbruk som hörde till hans prästboställen, utan brukade sin torva själv. Det synes därför välförtjänt att han med tiden valdes till ledamot av Kronobergs läns hushållningssällskap.

Och så undervisade han alltså sina barn. I vart fall sonen Carl Magnus, som han således ensam skall ha skolat genom motsvarigheterna till både folkskola och läroverk.¹⁴ Enligt en av Zanders senare elever

12. Gotthard Virdestam: *Växjö stifts herdaminne*, del 4 (Växjö 1930), s 78. De biografiska uppgifterna om Zander senior är, om inte annat anges, hämtade antingen härifrån eller från A.H. Lundin: *Småländska nationen i Lund – Biografiska och genealogiska anteckningar* (Lund 1882), s 274, resp Carl Sjöström & Vilhelm Ljungfors: *Smålands nation i Lund 1668–1921 – Biografiska och genealogiska anteckningar* (Lund 1922), s 319f.

13. Virdestam 1930, s 67.

14. En yngre son, Emil Gottfrid Zander (1857–1915), synes däremot ha fått åtminstone den senare delen av sin undervisning vid läroverket i Växjö. Även han skall ha blivit en "mycket skicklig språkman", promoverades till filosofie doktor 1892 och blev sedan lärare vid samma läroverk där han själv en gång tagit studenten; se Sjöström & Ljungfors 1922, s 430.

skall denna hemskolning ha varit så omfattande att sonen-eleven redan som barn "hade läst hela gamla testamentet på hebreiska"!¹⁵ Tittar man på de "inskrivningshandlingar" som sonen lämnade in till Lunds universitet i januari 1863 så kompletteras denna bild dock något. Förvisso finner man här ett i september 1862 utfärdat intyg från fadern om att dennes undervisning omfattat inte bara "Latin, Grekiska, Hebreiska, Tyska och Fransyska språken" utan även "Botanik, Matematik, Historia och Geografi samt Theologi", men där finns även ett antal små lappar från olika privatlärare i Lund som visar att Zander junior under halvåret mellan faderns intyg och inskrivningen vid universitetet hade vistats i staden för att genomgå kompletterande undervisning i flertalet av de nämnda ämnena.¹⁶ De betyg de olika lärarna avgivit i sina intyg indikerar dock hur som helst att de i de flesta fallen ansett sig ha haft ett mycket gott råmaterial att arbeta med.

STUDENTEXAMEN AV DEN GAMLA SORTEN

Zanders ankomst till universitetet sammanföll med en större stundande förändring. 1863 var det sista året då studentexamen var något som avlades som ett inträdesprov vid något av rikets båda universitet. Från och med 1864 skulle denna examen flyttas till läroverken som ett avgångsprov, och även själva

examenskraven skulle revideras. Bland blivande studenter tycks man allmänt ha fruktat att den nya examen skulle bli svårare än tidigare, och resultatet blev en formlig anstormning av blivande novitier som hastade till universiteten under 1863. I Lund inskrevs under året inte mindre än 262 nya studenter, vilket kan ställas mot ett medeltal på runt 113 nyinskrivna årligen under hela perioden 1790–1867.¹⁷ En av dessa var alltså Carl Magnus Zander, även om vi inte vet om just han (och fadern) medvetet forcerat de tidigare studierna för att hinna med inskrivning före reformen. Möjligen indikerar dock hans ringa ålder – Zander var endast 17 år och ett par månader när han blev student – att så kan ha varit fallet, men det kan förstås också bara ha handlat om att han var tidigt mogen.

Studentexamen vid universitetet bestod vid denna tid av två delar.¹⁸ Den första utgjordes av två skriftliga prov: en "latinsk stil" (översättningsövning) och en "svensk kria". Den senare kan närmast betecknas som en kortare essä på 2 à 3 sidor över något av ett antal förelagda ämnen. Från den sista dryga tioårsperioden av den äldre studentexamens tid finns dessa "krior" eller "scripta" bevarade i Filosofiska fakultetens arkiv, och vi vet därför exakt vilka ämnen som Zander och 43 andra examinandi valde att skriva om när de som årets första provokull den 16 januari satte sig med papper och penna i "Kuggis", den numera rivna universitetsbyggnad öster om Kungshuset som fått sitt folkmunsnamn just till följd av de prov som där hölls. Många av ämnena kan närmast beskrivas som inbjudande till filosofiska eller moraliska betraktelser, såsom exempelvis "Bör ynglingen glädjas eller sörja deröfver, att hans barnaålder är förfluten?", "Frukta mer den, som smickrar, än den, som ryter" eller "Välj icke till förtrogen hvem helst, som vill" (det sistnämnda ämnet var det klart populäraste valet). Andra syftade dock mer till att redovisa faktakunskaper. Här kunde den historiskt intresserade välja att skriva om "Medelhavets verldshistoriska betydelse" och naturvetaren

15. Evald Ljunggren: "Två yngre lärare och två av gamla stammen" i Carl Sprinchorn (red): *När vi gingo i Lunds katedralskola – Minnen upptecknade av gamla lärjungar* (Lund 1926), s 246.

16. Lunds universitetsarkiv (LUA): Kansliets arkiv 1666-1930/31, vol E 10:91 (Studentinskrivningshandlingar vt 1863). Att det inte var en ovanligt att på detta sätt genomgå privatundervisning närmast före inskrivningen framgår av en text av den gamle universitetsbibliotekarien Elof Tegnér. Han talar här om ett antal olika grupper av blivande studenter; dels de som "voro ordentligt dimmitterade från läroverken och som i allmänhet hade goda chanser att lyckas i sin studentexamen; de, som åtnjutit enskild undervisning på annan ort; och slutligen den stora skaran af 'studentkandidater', som från Sveriges olika landskap samlats i lärdomsstaden och hämtat examensvisdom på någon 'studentfabrik' eller under privatlektioner hos äldre studenter, kandidater eller magistrar." Se Elof Tegnér: *Från farfarsfars och farfars tid* (Stockholm 1900), s 224.

17. Gierow 1971, s 421.

18. Följande skildring av hur studentexamen före 1864 tillgick bygger dels på Tegnér 1900, s 224–228, dels på Yngve Löwegren: *Kuggis – Ett stycke universitetshistoria* (Föreningen Det Gamla Lunds årsskrift XLV; Lund 1963), s 35–44.

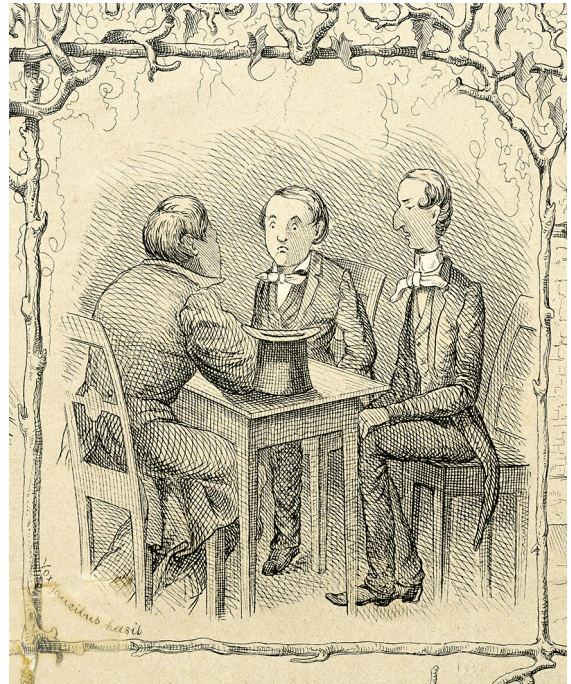
att berätta "Om blodomloppets beskaffenhet hos de serskilda klasserna af vertebrerade djur". Zander valde som en av endast tre deltagare ett ämne något i gränslandet mellan det moraliska och det faktaredovisande: "Ingenting förhärdat så som lyckan; att Gustaf Adolf icke dess mindre var ödmjuk och mild, därför talar högst hans menckliga värde".¹⁹ Den 17-årige prästsonens inledande rader om ämnet skulle nog ha tillfredsställt hans fader, men man kan kanske tillåta sig att undra i vilken utsträckning den unge mannen, på väg in i vuxenlivet, verkligen var fullt så stoisk som han här gav uttryck för:

Det finns väl intet, som mera än lyckan bidrager till att förderfva menniskor i allmänhet. Den icke blott gör mångas sinne uppblåst och öfvermodigt, den ingjuter äfven ofta hos menniskan en öfvervägande kärlek till verldslifvet, dess ära och njutningar och förqväfver derigenom hjertats bättre och ädlare känslor och böjelser. Blott den, som eger ett sant kristligt sinne samt en fast och upphöjd karaktär, eger förmåga att med framgång emotstå detta lyckans förderfliga inflytande.

Klarade man de båda skriftliga proven släpptes man vidare till de muntliga, i vilken studenterna gick upp två och två. Förhören på ungefär en halvtimme vardera förrättades av yngre lärare – adjunkter och docenter – främst från den filosofiska fakulteten. Denna del genomförde Zander och ytterligare 48 ynglingar den 27 januari. Han examinerades därvid i elva ämnen, och bland dessa erhöill han det allra högsta betyget "berömlig" i hebreiska (barndomens läsning av Gamla testamentet synes alltså ha fyllt sitt syfte) samt det näst högsta, "med beröm godkänd", i teologi, levande språk och naturalhistoria. Intressant nog uppnådde han däremot endast ett slätt "godkänd" i det ämne han sedermera skulle ägna ett livs läraryrke och forskarmödor åt: latin. Som sammanvägt helhetsbetyg räckte det hela dock till ett "med beröm godkänd".²⁰ Carl Magnus Zander var därmed fullt ut vorden *liber studiosus* vid Lunds universitet.

19. LUA: Filosofiska fakultetens arkiv 1666–1956, vol E 3 B:6 (Scripta för studentexamen 1863).

20. LUA: Filosofiska fakultetens arkiv 1666–1956, vol A 3 A:2 (Betygsbok för studentexamen 1851–1879).

Muntligt förhör i studentexamen enligt den ordning som gällde fram till 1863. Detalj ur en större plansch utförd av Sven Andersson 1864 med anledning av studentexamens överförande till läroverken. Bildkälla: AF:s Arkiv & Studentmuseum (reprofoto: Kennet Ruona).

"ETT VIDLYFTIGT STUDENTLIV" – MEN OCKSÅ DOKTORSEXAMEN OCH DOCENTUR

"Som en lärd ung man, men utan erfarenhet om kamratliv, kom han till Lund"; så har en av Zanders lärjungar senare skrivit om sin lärare.²¹ För ynglingen som tidigare aldrig hade haft en klasskamrat (utom möjligen sina syskon) bör det ha varit en omvälvande upplevelse att plötsligt befinna sig på en plats befolkad av hundratals andra unga män, vilka på betryggande avstånd från sina föräldrahem stolt vandrade runt med sina studentmössor på nacken, "slängde käpp" på stadens centrala gator, hängde på stadens krogar eller samlades runt punschbålar på nationernas sexor. Och trots vad han i sin studentkria skrivit om det fördärvande i "kärlek till verldslifvet, dess ära och

21. Ljunggren 1926, s 246.

njutningar” så tycks den unge smålänningen tämligen snart ha kastat sig ut i det studentikosa nöjeslivet. ”Under någon tid torde han ha egnat sig åt det glada studentlivet med samma grundlighet som alltid utmärkte hans studier”, skriver samme sagesman som ovan, och en annan talar till och med om ”ett vidlyftigt studentliv”, med tiden resulterande i en ”ansenlig skuldmassa”.²²

Med den geografiska självklarhet som ännu rådde i dåtidens nationsliv gick smålänningen Zander med i Smålands nation. Här fann han uppenbarligen två kumpaner, med vilka han tycks ha etablerat en allt fastare vänskap. Den ene var den tre år äldre Carl Wilhelm Linnell, liksom Zander son till en småländsk komminister. Han var känd som ”Glade Wille” och har beskrivits som någon som ”egde en aldrig utsinande åder af gladt och älskvärdt skämt” och vars ”humoristiska grundstämning lyfte honom öfver lifvets kantigheter”.²³ Den andre var August Hammarström, son till en kopparverkmästare i Jämshög, och var inte bara jämnårig med Zander utan hade liksom denne tagit sig till universitetet via enskild undervisning.²⁴ Med den senare skulle Zander periodvis dela bostadsadress och även deras studiebanor löpte i mycket parallellt, men inte minst skulle alla tre herrarna göra karriär i det organiserade studentlivet.²⁵ Den äldre Linnell gick därvid före. Han blev senior i nationen vårterminen 1869, och fick här sällskap av Hammarström ett år senare samt från vårterminen 1872 även av Zander. Parallellt hade Linnell redan hösten 1867 blivit en av nationens suppleanter i Akademiska Föreningens överstyrelse och avancerade våren 1869 till ordinarie ledamot. Hösten 1870 kom både Hammarström och Zander in som suppleanter i samma församling, och blev ett år senare ordinarie de med. Därmed hade kamrattrion kommit att besätta

tre av Smålands nations fyra ordinarie mandat i AF:s högsta beslutande organ, och skulle så göra ett antal år.²⁶ Först att hoppa av var, av skäl som vi senare skall se, Linnell, vilken lämnade såväl överstyrelsen som sitt seniorsuppdrag i och med utgången av 1873. Zander och Hammarström satt däremot kvar i överstyrelsen i två fulla år till och Zander gjorde även en kort återkomst våren 1878. Vid det laget hade de båda kvarvarande musketörerna även uppnått toppositioner i den tredje av studenternas organisationer vid sidan om nationerna och AF: studentkåren. Här blev Hammarström vice ordförande under 1872 och Zander kårordförande under året därpå.²⁷

Men vid sidan om – och kronologiskt redan något före merparten av – dessa förtroendeuppdrag inom de etablerade studentorganisationerna hade Zander & Co även varit med och skapat en helt ny typ av sammanslutning: ett akademiskt-studentikost ordenssällskap.²⁸ För att berätta om hur det gick till behöver vi föra in ytterligare två namn i handlingen; till den småländska trions privata umgänge hade nämligen även kommit att sluta sig två mer udda fåglar. Den ene hette Hasse W Tullberg och var inte ens student utan bokhandlarbiträde. Han var dock även på mödernet kusin med Hammarström, vilket torde förklara hur han kommit in i bilden. Den andre mannen hette Frans August Sundberg och var en tidigare Uppsalastudent, vilken flytt söderöver för att undkomma en större skuld till en bokhandlare på sin förra vistelseort. Denna kvintett brukade under 1860-talets senare del samlas hemma hos varandra och spela priffé. En dag tyckte dock någon av deltagarna att gruppen borde

22. Ibid resp Ola Hansson: *Ur minnet och dagboken* (Stockholm 1926), s 23.

23. Sjöström & Ljungfors 1922, s 396.

24. a a, s 400f resp Lundin 1882, s 356.

25. Följande uppgifter om Linnells, Zanders och Hammarströms ”studentikosa karriärer” bygger på en systematisk genomgång av *Lunds Kongl. universitets katalog* (från ht 1873 *Lunds Kungl. universitets katalog*), för åren 1863–1880.

26. Hammarström var därtill även under en period överstyrelsens sekreterare.

27. Rörande de sistnämnda posterna, se utöver universitetskatalogerna även Gunnar Hillerdal & Eric Starfelt: *Akademiska Föreningen i Lund 1830–1953* (Lund 1953), s 327.

28. Följande uppgifter om Sällskapet CC och dess grundare bygger, där ej annat anges, på CC 1868–1893 – *Minnesskrift utgifven med anledning af Sällskapet CC:s tjugofemårsfest* (Lund 1894), främst s III–VII och 120ff, resp Pelle Holm: ”Sällskapet CC” i *Akademiska Föreningens årsskrift 1964* (Lund 1964), s 7–8. Sällskapet CC existerar f ö alltjämt och för transparensens skull ber artikelförfattaren att här få meddela att han i nuläget är dess stormästare.

ta sitt umgänge till en högre nivå och "bilda ett litet slutet sällskap med fasta ceremonier".²⁹ Sagt och gjort: stadgar, ritualer och sånger skrevs, och den 20 september 1868 konstituerades Sällskapet CC. Inom kort började man också ta in fler medlemmar i sällskapet; först främst ytterligare smålänningar men snart med en bredare rekryteringsbas inom hela studentvärlden och på längre sikt även bland de akademiska lärarna.

Verksamheten i det unga CC var oerhört flitig. Bara under sitt första verksamhetsår höll man hela 27 olika sammankomster. Inledningsvis var man därvid inte fler än att man kunde sammanträda hos någon av ordensbröderna, men 1870 hade antalet intagna CC-bröder stigit till över 40, och man fick börja förlita sig på att låna större lokaler på Akademiska Föreningen. Parallellt med att Zanders, Linnells och Hammarströms stjärnor steg inom studentvärlden får man av CC:s medlemsrulla intrycket att deras skapelse lyckades samla en allt större del av de ledande kreativa, konstnärliga och humoristiska krafterna inom samma värld. Ett talande exempel är den kommitté som av studentkåren utsågs för att genomföra 1872 års lundakarneval: av totalt elva kommittéledamöter var inte mindre än sju CC-bröder, däribland Zander.³⁰

Vid denna tid hade den ursprungliga grundarkretsen dock börjat tunnna ut. Troligen först att försvinna var Tullberg, vilken 1870 lämnade Lund för att bli

föreståndare för en bokhandel i Linköping. Han avancerade sedermera vidare till huvudstaden och blev en framträdande bokförläggare och boktryckare, känd bland annat för många påkostade porträttmatrklar och andra bildverk.³¹ Därefter försvann troligen Sundberg. Denne äventyrlige uppsaliensare påstås först ha åkt till Monte Carlo för att försöka "spränga banken" på casinot där, men misslyckades förstas och for i stället till Amerika där han skall ha slutat sina dagar som handlare i Philadelphia.³² Linnell slutligen

Sällskapet CC:s grundare samt sällskapets förste recipient på ett fotografi återgivet i *Lunds Dagblad* i samband med sällskapets 50-årsjubileum 1918. Bilden har påståtts visa den första sammankomsten i sällskapet, men är rimligen tagen i ateljé i nära anslutning härtill. Runt bordet från vänster: Carl Magnus Zander, Frans August Sundberg, Carl Wilhelm Linnell och Hasse W Tullberg. Stående till höger August Hammarström med sällskapets förste medlem utöver grundarna, den blivande posttjänstemannen Alfred Jonsson, vilken under en period delade studentboende vid S:t Annegatan med Zander. Bildkälla: Sällskapet CC:s arkiv.

29. Enligt Tullberg (förmedlad via sin svärson i Holm 1964, s 7) skall det ha varit han som kom på idén med ett ordenssällskap. Man bör dock troligen inte heller underskatta uppsaliensaren Sundbergs roll i sammanhanget. Till skillnad från i Lund, där denna typ av sammanslutningar dittills inte existerat, fanns det nämligen i Uppsala en redan ganska lång tradition av att bilda sådana inom studentvärlden. Bland tidiga exempel kan nämnas Turkiska musiken (grundad 1828), Juvenalerna (1835), Sällskapet Tratten (senare Samfundet SHT; 1844) och Namnlösa Sällskapet (1860). För en närmare översikt häröver, se Tom Lundin: *Bland Tunguser, Turkar och Trattar – Studentkottier och studentordenssällskap i 1800-talets Uppsala* (Universitets- och Studenthistoriska Sällskapets i Uppsala skriftserie nr 4; Stockholm 2009).

30. Uppgiften bygger på en avstämning mellan de namn som redovisas i K. Arne Blom & Ulf Hjelmquist: *Från bondbröllop till olympiska förspel – om studentkarnevaler fram till 1912* (Föreningen Gamla Lunds årsskrift 1978; Lund 1978), s 38ff, och den medlemsförteckning som ingår i *CC 1868–1893* 1894.

31. *Svenska män och kvinnor – Biografisk uppslagsbok*, bd 8 (Stockholm 1948), s 59.

32. Holm 1964, s 8 resp *CC 1868–1893* 1894, s 120. Jag har inte kunnat finna exakt när Sundberg lämnade Lund, men av den senare källan, s Viff, framgår att han befann sig utrikes vid tiden för den CC-sammankomsten den 3 februari 1872 då annars samtliga övriga grundare var närvarande (Tullberg dock endast på tillfälligt återbesök).

insjuknade i lungdot och tillbringade sitt sista läsår på stadens lasarett innan han vid midsommar 1876 tog "afsked från Lund för att, såsom han sjelf sade, få dö i sin fädernebygd, en önskan, som snart uppfylldes".³³

Kvar i Lund av CC:s grundare fanns därmed bara Zander och Hammarström, tillika de enda av herrarna som tycks ha haft ögonen på en akademisk karriär. Och att de många uppdragen i studentvärlden inte hade fått dem att alltför mycket försumma sina studier visade sig i början av 1870-talet. Under 1870 blev de båda filosofie kandidater, och redan året därpå promoverades de tillsammans till doktorer inom samma fakultet; Hammarström på avhandlingen *Om Kristian IV:s yttre politik intill svensk-danska krigets utbrott 1643* och Zander på *Epanalepsi Homerica et Herodotea, commentatio*, en "avhandling om vissa stilistiska och grammatiska företeelser i den äldsta [sic!] grekiska poesien och prosan".³⁴ Zander kunde därtill ståta med att ha utnämnts till så kallad *ultimus* eller innehavare av "andra hedersrummet" vid promotionen; en hedersbetygelse som bland annat befriade honom från promotionsavgiften.³⁵

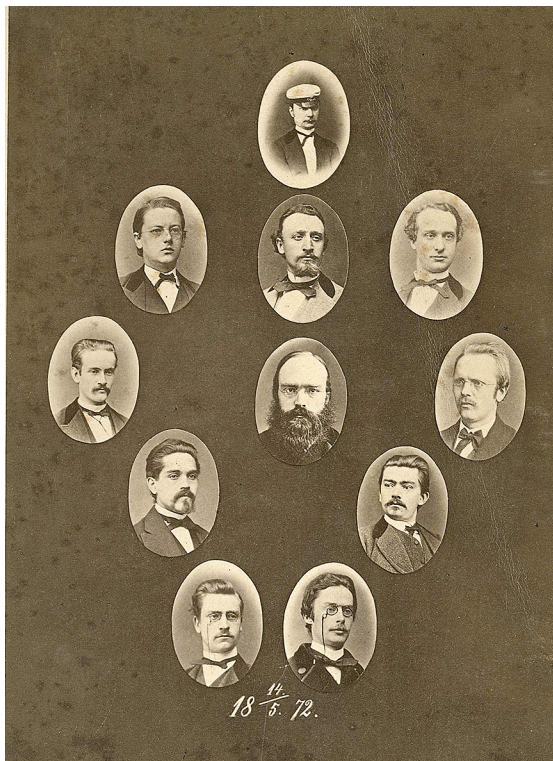
Zander och Hammarström fortsatte ännu några år efter promotionen att följas någorlunda åt i karriären. Båda disputerade de efter några år ånyo, denna gång för docentur, och som resultat blev Hammarström docent i historia 1874 och Zander i latin året därpå. 1877 valde dock även Hammarström att definitivt lämna den akademiska banan. Han avsåg sig docenturen och flyttade först till Malmö, senare till Strängnäs som läroverkslärare. Med tiden övergick han dock till den prästerliga banan och slutade sina dagar 1912 som kyrkoherde i Kvarsebo i Strängnäs stift.³⁶

33. Sjöström & Ljungfors 1922, s 396.

34. Uppgifterna om Zanders och Hammarströms examina från Lundin 1882, s 354 & 356; avhandlingstitlarna från Gustaf Ljunggren: *Epilogen vid magisterpromotionen 1820 – Inbjudningsskrift till den philosophiæ doctors promotion som af Philosophiska faculteten anställes lördagen den 3 juni 1871* (Lund 1871), och beskrivningen av Zanders avhandling från Löfstedt & Nilsson 1923, s 16.

35. Om ultimustiteln; se Bror Olsson: *Doktorspromotioner i Lund* (Föreningen Det gamla Lunds årsskrift XXIX; Lund 1947), s 22f.

36. Lundin 1882, s 354 & 356, resp Sjöström & Ljungfors 1922, s 400f.

Fotocollage med ledamöterna av 1872 års karnevalskommitté; Zander ses med pincené längst ned till höger. Bildkälla: AF:s Arkiv & Studentmuseum.

Ytterligare en sak skulle dock på ett mer grundläggande sätt förena Zander och Hammarström även efter 1877. Den senare av dessa hade nämligen en syster, Emma, och på något sätt – rimligen genom Zander själv – kom hon att bli introducerad i Zanders föräldrahem. Något som ledde till att pappa Zander, då nybliven änkling, år 1883 gifte sig med sagda, 33 år (!) yngre, syster. Zander hade därvid således fått sin egen nations- och ordensbroder som styvmorbror!³⁷

EN "MYCKET OJÄMN" LÄRARE PÅ SKRIDSKOR

I Erik Wallers autografsamling på Uppsala universitetsbibliotek finns ett brev från Zander, ställt till en tyvärr oidentifierad "Hedersbroder". I brevet, daterat den 27 februari 1875, beklagar Zander att han varit långsam

37. Släktskapsrelationen framgår bl a av Sjöström & Ljungfors 1922, s 319f resp 400f.

med att skicka mottagaren sin docentavhandling samt berättar en del om vad som sker i Lund, särskilt inom undervisningen i klassiska språk. Han kommer också in på sin egen situation:

För mig sjelf är det svårt nog att ligga här så länge; en lättnad var att jag fick Wallmarkska stipendiet; nästa år får jag väl docentstipendium, ifall jag då fortfarande skulle vistas här som docent.³⁸

Zanders ord speglar den hårda verkligheten för den lägsta lärargruppen i den dåvarande akademiska hierarkin: docenterna. Som docent ägde man visserligen *venia docendi* – rätten att bedriva akademisk undervisning – men man räknades alltjämt i viss utsträckning fortfarande som student (som vi kunnat se inföll många av Zanders uppdrag i studentvärlden först efter hans disputation och på vissa av dem satt han kvar ännu som docent). Och inte minst: docent var, då som nu, endast en titel, inte en avlönad tjänst. Det som fanns var stipendier, men inte så många att de räckte till samtliga innehavare av docentur. För Zanders del skulle problemet under några av de närmaste åren lösas genom att han först fick rycka in som vikarie inte bara för den ordinarie professorn i latin, Albert Lysander, vilken var upptagen med att vara universitetets rektor läsåret 1875/76, och därefter även först på den vakanta adjunkturen i samma ämne samt slutligen på den nyinrättade extra ordinarie professuren i klassiska språk (när den sistnämnda utlystes för ordinarie tillsättande 1878 sökte Zander och erhöll ett goda vitsord av de sakkunniga, men placerades likväl endast i tredje förslagsrummet).³⁹ Rimligen erhöll han någon form av lön för alla dessa vikariat, om än troligen inte motsvarande arbetsinsatsen, och i staden var det tydligen bekant att Zanders många studieår gjort att "hans ekonomi blivit vacklande".⁴⁰ Det är därför kanske inte så konstigt att han efter

några år valde att ta samma steg som många andra docentkollegor gjorde i avvaktan på att en beföringsmöjlighet skulle öppna sig vid universitetet: att parallellt bli lärare vid något av stadens båda läroverk.⁴¹ Zander hade redan under sina tidiga studieår på 1860-talet vikarierat halvtannat år vid Nyköpings högre elementarläroverk och åren närmast efter sin disputation hade han haft ett motsvarande vikariat på Katedralskolan i Lund. Dit återvände han nu för en fast tjänst: den 16 oktober 1878 tillträdde han där som lektor i latin och grekiska.⁴² Han var då 33 år gammal och hade tillbringat 16 av dessa inskriven som student vid Lunds universitet. Från och med vårterminen 1879 upphörde han dock slutligen att stå upptagen som sådan i universitetskatalogen.⁴³

Till Zanders tidigaste elever i Katedralskolan hörde en yngling som skulle bli en i sin samtid mycket känd författare, Ola Hansson (född 1860). Denne har i sina postumt publicerade självbiografiska anteckningar givit en närmast panegyrisk skildring av Zander som en lärare, vars lektioner om Horatius var "oförglömliga" och vars översättningar av den antike skalden präglades av "både klang och poesi".

Det var det första året av hans lektorat. Han blev ytterst omtyckt. Han gjorde allt lätt och kamratligt – inget skolfuxeri – inget pedanteri – lätt och fritt och glatt. Den romerske poet, som han tolkade, var ju också halft grek – både i sitt blod och i sin ande. Han fick också ett bevis på sin popularitet, som väl var enastående i sin art i Lunds Katedralskolas annaler.⁴⁴

Det sista syftar på att Hansson och ett antal sjungande kamrater, vilka bildat en dubbelkvartett, på Zanders födelsedag valde att uppvakta "mönstret för en human och amusant lärare" med en sångarserenad.

38. Uppsala universitetsbibliotek: Erik Wallers autografsamling: WallerMs 18003.

39. Carl af Petersens & Anders Malm: *Lunds universitets matrikel* (Lund 1898–99), s 166. Rörande Zanders ansökan till e o professor, se även de nedan i not 56 redovisade handlingarna rörande hans ordinarie professur 1891, vari de sakkunniga delvis refererar det äldre utlåtandet.

40. Ljunggren 1926, s 246.

41. Vårterminen 1880 var fyra av den filosofiska fakultetens docenter även lärare vid Katedralskolan, en vid det privata elementarläroverket (Spyken) och ytterligare en på annan ort; se *Lunds Kungl. universitets katalog för vårterminen 1880* (Lund 1880).

42. af Petersens & Malm 1898–99, s 166f.

43. *Lunds Kungl. universitets katalog för vårterminen 1879* (Lund 1879).

44. Hansson 1926, s 23.

Och den upptogs väl: "Vid latintimmen nästa dag i vår klass – där fyra av sångarna sutto och bland dem ledaren själv – uttalade hyllningens föremål uti väl valda ordalag och med passande blyghet sin verkliga överraskning och rörda erkänsla..."⁴⁵

Efter att ha läst dessa Ola Hanssons ord blir man desto mer förvånad när man tar del av vad en annan, något yngre katedralit haft att säga om Zander som lärare några år senare. Det är sedermera justitierådet och utrikesministern Johannes Hellner (född 1866) som har givit följande vittnesmål:

Under de två sista åren hade vi lektor Zander till lärare. Han var en lärd man och ett stort original. Han var på den tiden jämförelsevis ung och såg utmärkt bra ut. På oss skolpojkar gjorde han intrycket av att vara mycket bisarr och fullkomligt oberäknelig. När allt gick bra, satt han lugn och oberörd och syntes nästan främmande för vad som tilldrog sig. Man visste knappt, om han hörde på, hur översättningen fortgick. Men om någon begick fel i översättningen eller stapplade, kunde han plötsligt bryta ut i de våldsammaste förebråelser, omåttliga tyckte vi. Man satt därför alltid under hans lektioner med känslan att åskan kunde slå ner. Och var en gång hans lugn brutet, kunde nästan ingen göra honom till lags.⁴⁶

Dessa till synes oförenliga porträtt av Zander som lärare smälter dock något bättre samman om man går till ytterligare två gamla elevers, i detta fall mer samstämmiga, minnen av honom; nämligen de som nedskrivits av biblioteksmannen Evald Ljunggren respektive läkaren och ornitologen Paul Rosenius (båda födda 1865).⁴⁷ Båda är i grunden positiva – Rosenius kallar Zander "en mycket lärd och intelligent man och en prydnad sedermera som professor vid universitetet" – men tvingas också konstatera att han var "mycket ojämn som lärare" (Ljunggren). Förklaringen ser de i hans personliga omständigheter: att Zander

45. a a, s 24ff.

46. Joh[annes] Hellner: *Minnen och dagböcker* (Stockholm 1960), s 50.

47. De följande uppgifterna och citaten från Ljunggren 1926, s 246–249 resp Paul Rosenius: *Mitt gamla Lund och andra minnen* (Lund 1952), s 42–44.

"befann sig nere i en vågdal" (Ljunggren) där "hans nervsystem" var "i dålig kondition, och han vantrivdes [...] med sin verksamhet, där han befann sig vid Katederbordet" (Rosenius). Enligt Ljunggren var det till och med så illa att Zander hade hemfallit "åt bruket av morfin" och "just börjat den svåra kampen för att lösgöra sig ur morfinets väld".

Såväl Ljunggren som Rosenius vittnar, liksom Hellner, om Zanders plötsliga vredesutbrott, men även om att han vid andra tillfällen kunde uppträda med ett helt annat lynne – såsom exempelvis en vacker vårdag då han "överraskade [...] oss med en tillnärmelse, som gjorde oss konfunderade, i det att han med en sällsam vekhet i rösten sade oss att nu hade våren kommit och att *Gagea lutea*⁴⁸ och *Ficaria ranunculoides*⁴⁹ blommade på Helgonabacken" (Rosenius). Och som helhet tvekade i vart fall inte Ljunggren i sitt omdöme:

Zanders små svagheter uppvägdes emellertid i mina ögon mångfaldigt av hans stora förtjänster. I lärdom och begåvning var han utan tvivel kollegiets främste [...]. Han behärskade sitt ämne i alla riktningar på ett enastående sätt, och, vad som för oss var det viktigaste, han var en oförläpelig mästare i översättningens konst. Vi voro vana vid en ordagrann översättning som strikte höll sig till de översättningsord lexikonet angav. Om man lät Eneas "plocka sömnerna", så fogade väl i regel läraren till en begripligare formel, och en överdrift var det nog att den samvetsgranne och kunnige hedersmannen A. H. Lundin i en läxpreparation skulle ha sagt om samme Eneas att han släckte sin törst "multa unda, med mycken våg eller, på bättre svenska, med mycken bölja". Men ett säreget stereotypiskt språk var det vi hade vant oss att använda. Zander tolkade latinet på modern naturlig svenska, elegant eller vardaglig, alltefter som originalet fordrade det ena eller det andra. Det var en njutning att höra honom. Svalget som skilde oss från de gamla auktorerna minskades, och en känsla av frigörelse inställde sig. Frigörelse från den tvångströja som det livlösa översättnings-språket var.⁵⁰

48. Vårlök

49. Svalört.

50. Ljunggren 1926, s 247f.

Både Ljunggren och Rosenius återger också en episod från sin gemensamma studentexamen som gjorde Zander "med ett slag utomordentligt populär bland oss kamrater". Vid det här laget hade studentexamen som sagt flyttats från universiteten till läroverken. Universitetskopplingen var dock ingalunda helt bruten. Vid de muntliga förhören skulle från universiteten utsända "censorer" vaka över lärarnas frågor och studenternas svar. Vid detta tillfälle var den utsedde censorn Theodor Wisén, professor i nordiska språk, vilken enligt Ljunggren "inte var känd för någon synnerlig hänsynsfullhet".

Vi hade extemporering i Curtius. Plötsligt avbryter Wisén Zander och kastar in en fråga. Zander blev indignerad och ställde sig liksom utanför, och när sedan Wisén bad honom fortsätta, svarade han skarpt: "Antingen ska professorn examinera eller jag, men inte båda på en gång". Zander anmodades ånyo att fortsätta, och därefter utspann sig följande dialog: Zander: "Vem ska börja?" Wisén: "Vem som helst." Zander: "Var ska vi börja?" Wisén: "Var som helst." Varpå Zander, vänd till oss utbrast: "Ja, vill då *vem* som helst börja *var* som helst." Vi hade suttit i stark spänning och undrat hur detta skulle sluta, och Zanders slutreplik gjorde inte denna undran mindre. Situationen räddades emellertid genom att en pigg pojke, Olof Morin, snabbt högg in på en punkt som han hela tiden berett sig på, och därmed kom examinationen i sina gängor igen.⁵¹

Rosenius kompletterar denna redogörelse med ytterligare en detalj som Ljunggren männe utelämnat för att icke för mycket framhålla sig själv:

I samma examen hade Wisén ingripit med rättelse i ett svar, givet av Evald Ljunggren. Zander: "Än en gång, vem ska examinera här? För resten var det förbannat rätt svarat *herr* Ljunggren!" Det var första gången i skolan någon av oss blivit titulerad för herr, och händelsen blev nogsam ihågkommen under studentsexan på kvällen, då det hurrades för Zander.⁵²

En sista detalj i skildringarna av Zander från hans läroverkstid som kan vara värd att nämna är hans yttre. Att han ansågs se bra ut har framgått redan av Hellners ord ovan liksom av det citat från Ola Hansson som återfinns i en av artikelns bildtexter, men han hade även i ett annat avseende något som gjorde att han stack av mot den övriga lärarkåren: i en tid av svarta redingoter och bonjourer gick Zander "klädd i jägerkostym och alltid utan överrock". Det var det yttre tecknet på att han på fritiden "hängav sig åt friluftsliv" och sport, troligen för att "rekreera" sina nerver. Det senare i vart fall enligt Rosenius som vidare vet att berätta följande:

Jag minns honom som skridskoåkare nere på Höjeå, och han var ingen oäven sådan. Medan han gick där, stod en grupp unga män – kanske sådana som tidigare haft honom som lärare – betraktande honom under viss förlustelse. Zander, som märkt det, satte kurs mot dem, de stodo på rad med lämpligt mellanrum, och med sirliga ytter- och innerskår gjorde han slingergång hela raden igenom. Och de unga människens leenden tycktes nu ha fått en något förändrad innebörd.⁵³

Professor Theodor Wisén, vars inblandning i studentexamensförhören irriterade Zander. Till Wiséns goda sidor kan å andra sidan läggas att han var den som fick fart på arbetet med Svenska akademiens ordbok och såg till att dess redaktion förlades till Lund. Bildkälla: AF:s Arkiv & Studentmuseum.

51. Ljunggren 1926, s 248.

52. Rosenius 1952, s 44.

53. a a, s 43.

Utöver skridskor hängav sig Zander även åt övningar på ett mer landbundet fortskaffningsmedel. Det är grundaren av Akademiska Föreningens arkiv, Tusse Sjögren, som har berättat härom i sina studentminnen från 1910-talet:

Professor Zander var livlig till sin natur och hade genom åren varit en intresserad och ivrig idkare av bicykelsporten, vilket blev hans öde. Det berättas, att han strax före emeritusåldern skaffade sig ett fordon av ett modernare slag. Detta var emellertid icke så sedesamt som hans gamla: professorn välte, bröt benen och sa antagligen något fult på latin. Men sedan var det slut med cyklandet.⁵⁴

När denna malör inträffade hade Zander dock, som framgår av hur Sjögren titulerar honom, sedan länge lämnat Katedralskolan för att på heltid återvända till sitt alma mater – nu som professor.

KONKURRENT MED BETVIVLAD KOMPETENS

Öppningen för Zander att lämna den lärartjänst som han uppenbarligen tidvis vantrivts med uppstod våren 1890. Albert Lysander, den latinprofessor Zander en gång vikarierat för, avled den 25 april, därmed lämnande sin lärostol i "romersk värtalighet och poesi" ledig att söka. Zander var en av dem som gjorde det, och i ett brev i maj samma år, ställt till en språkman-nakollega till vilken han nyligen dedicerat sin senaste bok, Esaias Tegnér den yngre (endast två år äldre än Zander, men redan sedan mer än ett decennium professor i österländska språk), så tackade han inte bara denne för att ha "lärt mig den historiska språkvetenskapens metod" utan även för dennes "välgångsönskningar". Att de senare åtminstone delvis bör ha bestått i en uttalad förhoppning att Zander skulle få professuren framgår av att denne i anslutning till det senare tacket skriver att "[e]när man här allmänt väntar att jag skall få platsen, tror jag mig också ega grundade anledningar att hoppas".⁵⁵

54. Tusse Sjögren: *10-tals student* (Akademiska Föreningens årsbok 1993; Lund 1994), s 26.

55. Lunds universitetsbibliotek: Esaias Tegnér d.y.:s arkiv, vol 72 (brev till Esaias Tegnér d.y.: Från Wulff, Fredrik-Åkerhielm).

Zander var alltså tidigt förhoppningsfull om sina möjligheter att denna gång erhålla professuren. Likväl saknades inte konkurrens. Utöver Zander söktes tjänsten av ytterligare två docentkollegor vid universitetet, Sven Linde (docent i grekiska) och Johannes Paulson (docent i klassisk filologi); vidare av en annan läroverkslärare, lektor Nils Fredrik Nihlén i Skara, och slutligen av en fil dr N. M. Sjöstrand.⁵⁶ Under ärendets lopp hann dock alla de tre sistnämnda dra tillbaka sina ansökningar (Paulson rimligen eftersom han under tiden hade hunnit bli professor vid den nyinrättade högskolan i Göteborg⁵⁷) varför således endast Zander och Linde återstod i slutstriden.

Till sakkunniga att bedöma dessas båda meriter hade man utsett Aron Alexanderson, professor i grekiska i Lund, Johan Louis Ussing, professor i grekisk och romersk filologi i Köpenhamn, samt Frans Wilhelm Häggström, professor i latin i Uppsala. Dessas utlåtande utföll tämligen enstämmigt till Zanders fördel. Denne konstaterades redan vid sin förra ansökan ha fått goda vitsord för sina vetenskapliga skrifter, om än med viss anmärkning för "brist på enkel överskådlighet och concentration i framställningen". Av vad han därefter hade publicerat under sin tid som läroverkslärare ansåg sig sakkunniga dock kunna konstatera ett "glädjande framåtskridande" i detta avseende, och särskilt hans senaste verk ansåg de "på ett berömvärdt sätt utmärka sig genom väl beräknad enkelhet och klarhet i framställningssättet och genom en latinsk stil, hvilken vid sidan af en fullt klassisk renhet eger förtjensten af en utpräglad individualitet". Särskilt prisades Zanders 1890 utgivna verk *Versus Italici Antiqui* (det var detta som författaren hade dedicerat till Esaias Tegnér d y) som hans "både omfångsrikaste och vetenskapligt betydelsefullaste arbete", vilket

56. Uppgifterna om tillsättandet av professuren efter Lysander kommer genomgående från LUA: Kansliets arkiv 1666–1930/31, vol A 2 B:15 (Det större och det mindre konsistoriets protokoll 1891), Större konsistoriets protokoll 1891-09-23, § 109. Till detta protokoll är även i fullständiga avskrifter bilagda Filosofiska fakultetens humanistiska sektionens tidigare handlingar i ärendet inklusive de sakkunnigas utlåtande.

57. Bertil Ejder: "Johannes Paulson" i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 28 (Stockholm 1992–1994), s 753.

[...] på grundval af en såvidt möjligt fullständig kritisk samling af de ifrågavarande verserna gifver en skickligt planlagd och genomförd undersökning af deras metrisk beskaffenhet och dervid utförligt behandlar en av de svåraste frågor inom den latinska versbyggnadsläran, den huruvida Romarne före bekantskapen med grekisk verskonst byggde sin vers på accent eller på kvantitet.

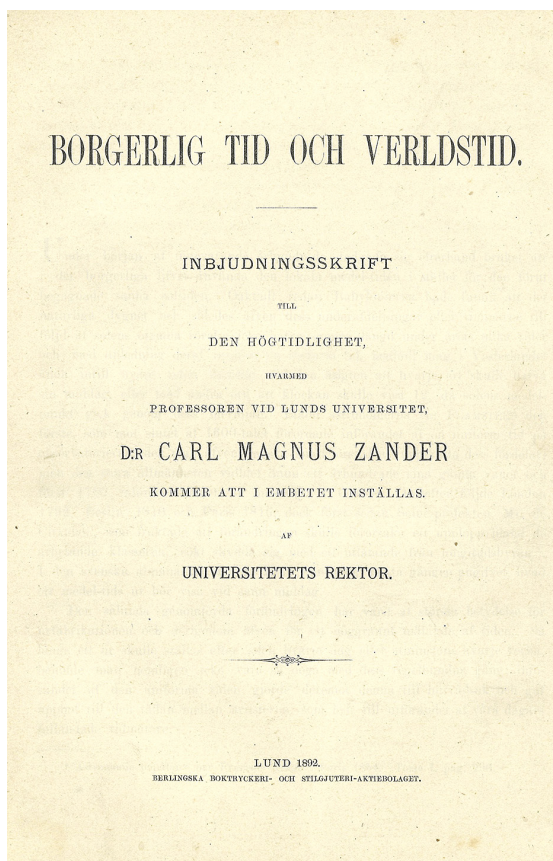
Även Zanders båda provföreläsningar prisades för "ett snillrikt och om mycken lärdom vittnade innehåll i förening med ett klart och tydligt framställningssätt", och tillsammans med Zanders tidigare meriter både som docent och lärare vid Katedralskolan menade sig sakkunniga kunna hävda att han "såsom främste målsman för latinstudiet vid ett af rikets universitet skall åt detta studium, för så vidt på honom ankommer, bereda en blomstrande tillvaro".

Värre gick det för Linde. Hans textkritiska utgåvor av Seneca konstaterades vara fulla med "gissningar" och "meningslösa" feltolkningar, vittnade om att utgivaren "eger hvarken den för textkritikern nödiga säkra kännedomen om språkbruket eller det lika behöfliga fina sinnet för de särskilda författarnes stilistiska egendomligheter". Att han trots allt "stundom träffat det rätta eller det sannolika, synes hafva sin grund mera i en lycklig tillfällighet [...] än i den använda metodens tillförlitlighet". Något bättre betyg fick Lindes arbeten om antik mytologi, men som samlat omdöme förklarade de sakkunniga sig anse "att Docenten Linde med afseende å de utgifna skrifternas vetenskapliga halt icke synes oss till fullo motsvara de fordringar, som man är berättigad att ställa på en professor i latinet". Trots detta ville ändå Häggström och Alexanderson med viss tvekan erkänna honom som en formellt kompetent sökande; något som dock inte Ussing sträckte sig till.

I den diskussion som utifrån sakkunnigutlåtandet följde i humanistiska sektionen den 4 juni 1891 rådde full enighet om att Zander var såväl att ses som fullt kompetent för tjänsten som den främste av de sökande. Däremot bröt sig meningarna här, liksom bland de sakkunniga, rörande om Linde ens skulle kompetensförklaras. Särskilt litteraturhistorikern Henrik Schück pläderade kraftigt häremot och fick medhåll av filosofen Borelius och historikern Weibull.

Majoriteten av de röstande – sex mot tre – gick dock på linjen att förklara båda sökande kompetenta. Därefter vidtog sommarlovet, och frågans fortsatta behandling dröjde till hösten.

Den 23 september sammanträdde större konsistoriet och frågan om de båda sökandes kompetens luftades ånyo. Naturligt nog vidhöll de närvarande företrädarna från humanistiska sektionen sina tidigare hållningar. Bland representanterna för dels den matematisk-naturvetenskapliga sektionen som för de tre övriga fakulteterna – teologer, jurister och medicinare – utkristalliserades i huvudsak två olika grupper; dels en (inkluderande rektor, astronomen Axel Möller) som var beredd att direkt avfärda Linde, dels en som av allt att döma nog också hade velat göra det, men såsom företrädare för helt andra discipliner ändå inte

Inbjudan till Zanders installation som professor 1892.

Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

”vågade [...] jäfva majoriteten af såväl de sakkunniga som Sektionen” (för att citera zoologen August Quennerstedts votum). Det hela slutade med 13 röster för att även Linde skulle anses kompetent och 9 däremot. Som Zander dock genomgående hade rankats som den främste kandidaten hade detta resultat dock rimligen ytterst liten inverkan på det slutliga utfallet, och den 30 oktober utnämndes Zander till ny professor i romersk vältalighet och poesi. Hans formella installation – dåförtiden, till skillnad från i dag, en individuell ceremoni – hölls den 19 januari 1892 varvid han offentligen föreläste över ”Uttrycket ’klassisk filologi’”.⁵⁸

LEVANDEGÖRANDE FÖRELÄSARE MED KRYMPANDE PUBLIK

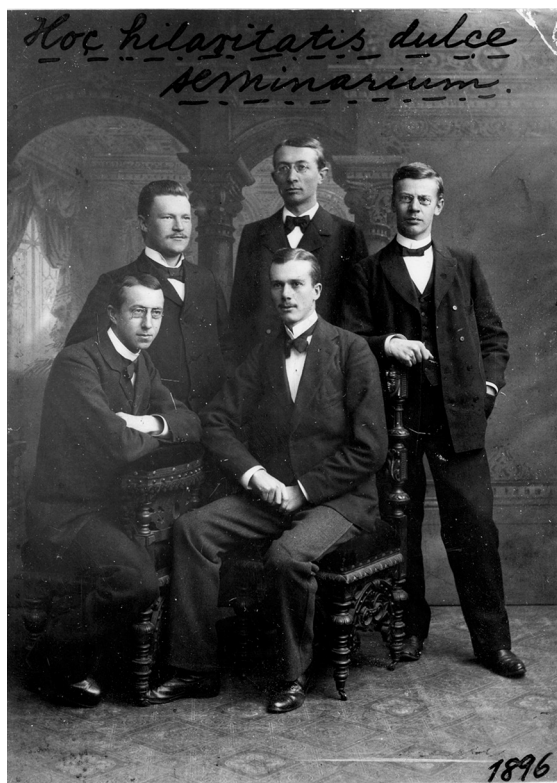
Drygt 46 år gammal hade Zander nått sin högsta och slutliga yrkesställning. Enligt hans tidigare lärjunge Rosenius var det nu hans ”lyckliga ålder” inleddes. Klasskamraten Ljunggren instämde, med en anspelning på Bibelns plågade kung Saul, mer utförligt:

Om Zanders vandring genom skärselden blev nog så lång, så kom han så mycket mer luttrad därur, Saulsanden vek ifrån honom. Den skarpa intelligensen var ännu under hans sista år oförminskad, liksom den trägna fliten, men det hade kommit ro och lugn över honom, och ju mer hans berömmelse växte, desto mer blev han ödmjuk och anspråkslös. På äldre dagar var han en man som i alla avseenden var värd beundran.⁵⁹

Det verkar tyvärr vara betydligt sällsyntare med ögonvittnesskildringar av Zander som universitets- än som läroverkslärare. En har jag dock funnit. Det är Martin P:son Nilsson, sedermera själv icke blott professor utan även rektor, som i ett minnesord över Zander berättar från sin studenttid:

Hösten 1892 [sic! torde avse 1891] föreläste d. v. docenten Zander Plautus' Rudens, under terminens lopp utnämndes han till professor. Dessa föreläsningar skulle jag vilja beteckna som en uppenbarelse för den nyblivne studenten. På en

tid, då läroverken hade dubbelt så stort timantal i latin som nu, vållade det rent yttre språkliga ej allt rör stora svårigheter för förståelsen; det nya var, att latinet framträdde för oss som ett levande språk. Till en viss grad berodde detta på den latinske komediförfattarens folkligare och ålderdomligare språk, som lät oss se utvecklingen, men i ännu högre grad på föreläsarens framställningsförmåga. Han egde en underbar förmåga att genom sin blotta uppläsning ingjuta liv i de latinska orden och en lika underbar träffsäkerhet att översätta dem så, att de svenska orden smögo sig efter de latinska men på samma gång bibehöllo samtalspråkets ledighet.⁶⁰

Deltagare i professor Zanders latinseminarium 1896. Blivande professorn och rektorn Martin P:son Nilsson sitter nere till vänster med Axel Ahlberg bredvid sig. De stående är Frithiof Pontén, Per Vilner och Abel Melander. Fotografiets latinska påskrift kan ungefärligen översättas ”Detta är glädjens ljuva seminarium”. Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.

58. Möller 1892, s 18.

59. Ljunggren 1926, s 248f.

60. Löfstedt & Nilsson 1923, s 20f.

Utan att vilja förringa den genuina entusiasmen över Zanders undervisning i det ovanstående bör det i sammanhanget påpekas att Nilsson med tiden även skulle få andra skäl att vara sin lärare tacksam, och att detta kanske kan ha gjort hans minnesbild än mer guldkantad. Men mer härom längre fram!

Att det annars är mer sparsmakat med skildringar av Zander från hans professorstid kan möjligen ha att göra med att han där troligen hade färre studenter än han haft elever på ett utpräglat latinläroverk som Katedralskolan. Enligt den nya läroverksstadga som fastställdes samma år som Zander tillträdde sitt lektorat där (1878) hade antalet veckotimmar i latin visserligen sänkts från 66 fördelade över 8 år till 48 över 6 år, men det var fortfarande ett viktigt ämne som samtliga elever såväl på latin- som reallinjen läste.⁶¹ Vid universitetet var det däremot vid tiden för Zanders professortillträde ett studium på tillbakagång. Ett första hårt slag mot latinets tidigare självklara ställning i den akademiska sfären hade kommit redan med 1852 års nya universitetsstatuter, vilka hade upphävt kravet på att avhandlingar vid disputationer måste skrivas på latin. Snabbt hade därvid svenskan etablerat sig som vetenskapligt publiceringsspråk. 1891 – samma år som Zander utnämndes till professor – ströks latinet vidare som obligatoriskt delämne i samtliga filosofie licentiat- och kandidatexamina, och 1907 försvann det även i form av de filosofiska preliminärexamina som fram till dess krävts för vidare studier i de ”högre” fakulteterna (teologi, juridik, medicin). 1905 upphörde dessutom det generella kravet på att alls ha latin i sitt studentbetyg för att kunna bli antagen till universitet.⁶² Den tid var nu kommen då latinstudierande blivit ”den alltmer sällsynta djursort” som Wägners talar om i sin novell från 1914.

Den här utvecklingen går rent konkret att avläsa i dokumentationen av Zanders egen undervisning, nämligen i de ”dagböcker” och åhörarlister över sin undervisning som samtliga lärare terminsvis skulle lämna in till sin respektive fakultet.⁶³ Jämför man här

siffrorna från Zanders första hela läsår som professor (1892/93) med dem från hans sista dito (1909/10) så kan man konstatera att antalet studenter som begagnade sig av hans undervisning sjönk tydligt. 1892/93 hade Zander haft 30 deltagare vid sina offentliga föreläsningar under hösten och 25 under våren; 1909/10 hade detta sjunkit till 14 under hösten och blott 10 under våren. En sak hade dock ökat markant: antalet kvinnor bland åhörarna. 1892/93 hade ingen sådan funnits antecknad för de offentliga föreläsningarna och endast en som deltagare i seminarieövningarna (den senare var Hilma Borelius; sedermera den första kvinnan i Lund att disputerat och bli akademisk lärare). Zanders sista termin var däremot 4 av hans 10 föreläsningsåhörare kvinnor och fördelningen bland hans seminarister densamma. Utvecklingen speglar förstås delvis att antalet student-skor generellt ökat vid universitetet under denna tid, men näppeligen till 40 % av det totala studentantalet. Zanders disciplin synes helt enkelt mot slutet av hans professorsbana ha blivit något av ett kvinnoämne. Rimligen bör detta ha inneburit en omställning för en ungarl vars studenttid helt infallit före den första lundastudentens inskrivning och som sedan verkat i 13 år vid ett renodlat gossläroverk.

FRÅN GRUVOR AV LÄRDOM TILL FRÖET TILL ETT NYTT ÄMNE

Att Zander fick färre studenter och därmed inte minst en mindre examinationsbörda (antalet undervisningstimmarna torde däremot ha varit mer konstant) bör rimligen ha givit honom desto mer tid för forskning. Som framgått av referatet av sakkunnigutlåtandet när han sökte professuren 1891 så hade Zander redan under sina docent- och lektorsår utövat ett betydande vetenskapligt författarskap. Utöver sina doktors- och docenturavhandlingar hade han bland annat publicerat två större uppsatser (”De relatione pronominali ea quae est per Quod el Id quod” 1885 respektive ”Carminis Saliaris reliquiae” 1888), ett antal artiklar i universitetets årsskrift, en lärobok för läroverkselever (1891) och en monografi, den av de sakkunniga särskilt prisade *Versus Italici Antiqui* (1890).⁶⁴ Förvisso

61. Emin Tengström: *Latinet i Sverige – En kulturhistorisk översikt* (Stockholm 1973), s 99.

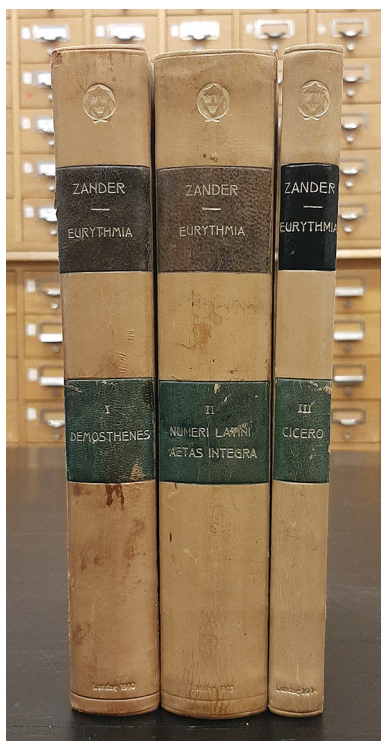
62. Tengström 1973, s 91f.

63. LUA: Filosofiska fakultetens arkiv 1666 – 1956, serie E 5 B (Humanistiska sektionens lärares dagböcker och åhörarlister); de nedan redovisade uppgifterna hämtade ur vol 2, 19 och 20.

64. De bibliografiska uppgifterna från A. Malm & P. Wilner: *Lunds universitets matrikel* (Lund 1913), s 230f.

avtog hans publikationstakt rent numerärt något efter att han sedermera nått det högsta pinnhålet på befodringsstegen, men utöver fortsatt medverkan i universitetets årsskrift samt i diverse fackpress så var det under dessa professorsår som han påbörjade vad som skulle bli hans *magnum opus*; det verk som av hans efterträdare på latinprofessuren, Einar Löfstedt har beskrivits som "Zanders förnämsta arbete och det, som han utan tvivel själv betraktade som sitt livsverk, [...] den monumental undersökning av den grekiska och romerska konstprosans rytmiska byggnad, som bär titeln *Eurythmia* (utgiven i tre imponanta volymer 1910–1914)".

Även om Löfstedt sedan inte helt instämmer i Zanders slutsatser – han anser att företrädaren i sitt nit att finna rytmisk regelbundenhet i de granskade texterna kanske valt att "alltför hårt pressa lagarna för den litterära konstens levande och ömtåliga former" –

Universitetsbibliotekets upplaga av Zanders mest omfattande vetenskapliga arbete, trebandsverket *Eurythmia*. Foto: artikelförfattaren.

så finner han likväl "Zanders uppfattning genomförd med en energi och konsekvens, som äger ett drag av verklig storhet, och stödd av en suverän lärdom, som här famnar vidare och borrar djupare än i något av hans övriga verk".⁶⁵ Löfstedt fortsätter:

Häpnadsväckande är redan hans kännedom om den oerhört förgrenade och delvis dunkla antika grammatiska litteraturen (inklusive scholiasterna); han har här framdragit en mängd material, vars bestående värde erkännes även av hans principiella motståndare, och vars genomplöjande är så mycket mera beundransvärt, som han samtidigt och med samma förtrogenhet rör sig med Lotzes, Spencers och Wundts teorier. Men lika oreserverat måste man lämna sitt erkännande åt den enorma arbetskraft, som låtit de här och var infogade specialundersökningarna över aksent och iktus, över interpunktion, över paratax och hypotax, över asyndeton, hyperbaton och en mängd andra viktiga detaljfrågor växa ut till stora självständiga avhandlingar, som utgöra verkliga fyndgruvor av lärdom.⁶⁶

Dessvärre tvingas man konstatera att detta är fyndgruvor som ytterst få i dag kan besöka. Inte för att Zanders verk inte går att finna på bibliotek eller antikvariskt utan för att de inte blott innehållsligt behandlar ämnen kopplade till språket latin utan i regel även är helt och hållet avfattade på detta språk – från själva löptexten ned till innehållsförteckning, tryckeriuppgifter och författarens namn: Carolus Zander. Desto mer beklagligt att en mycket begränsad publik i dag kan ta till sig ett sådant livsverk synes det därtill vara om man även beaktar vad Löfstedt har att säga om företrädarens språkbehandling:

Blott ett må ännu framhållas: den fullkomligt magistrala säkerhet och elegans, varmed själva den latinska språkformen är behandlad, t. o. m. vid utvecklingen av de mest intrikata teoretiska spörsmål. Zanders latin har i detta nu icke sitt motstycke, och en av hans utländska recensenter har yttrat, att man läser det med samma njutning som Lessings tyska.⁶⁷

65. Löfstedt & Nilsson 1923, s 18f.

66. a a, s 19.

67. Ibid.

Även några mer lättillgängliga verk av Zanders penna finns dock. I den samlade bibliografi som publicerades i *Lunds universitets matrikel* 1913 går det att finna inalles fyra titlar som faktiskt är på svenska. En är en populärvetenskaplig recension i *Ny svensk tidskrift*, en är den nämnda läroboken (*Latinsk språklära i sammandrag för de allmänna läroverken*, 1891) och två är tryckta sakkunnigutlåtanden. Av dessa har särskilt det ena sitt påtagliga universitetshistoriska intresse och skall därför här ägnas några rader. Det är en skrift betitlad *Förslag till utredning och yrkande om den e.o. professurens i klassiska språk ombildning till professur i klassisk fornkunskap och historia*; författad 1908 av Zander i samarbete med professorskollegerna Claes Lindskog (grekiska) samt Sam Clason och Arthur Stille (båda historiker).⁶⁸

Bakgrunden till skriften står att finna i de extra ordinarie professurer i latin som hade inrättats både i Uppsala och Lund 1879 (och av vilka Zander alltså en gång förgäves sökt den i Lund). De hade i hög grad tillkommit för att avlasta de ordinarie latinprofessorerna med den enorma examensbördan som rådde så länge latinet var obligatoriskt ämne i alla filosofiska examina. Som vi sett bortföll dock detta krav successivt mellan 1891 och 1907, och därmed frigjordes arbetstid. Samtidigt varslades från högre ort att de extra ordinarie professurerna helt skulle dras in. I detta läge såg man såväl från lundensiskt som uppsaliensiskt håll en möjlighet att både rädda kvar tjänsten och att vidga det klassiska ämnesstudiet. Som framgår av titeln på Zanders & Co:s skrift så var tanken att omvandla den extra ordinarie professuren i latin till en professur i det nya ämnet "klassisk fornkunskap och historia". Häri skulle inbegripas de "reala", icke rent språkvetenskapliga aspekter av antiken som de facto redan delvis kommit att ingå i undervisningen i klassiska språk: klassisk arkeologi, konsthistoria, historia, mytologi, statskunskap et cetera.⁶⁹ I sin skrift tecknar de fyra professorerna en värtalig bild av det

föregående århundradets stora arkeologiska fynd med därav följande vetenskaplig och metodologisk utveckling, pekar på ämnets ställning vid andra universitet internationellt, och pläderar engagerat för att den språkliga och den antikvarisk-historiska kunskapen om antiken är djupt och nära kopplade till varandra, men att det samtidigt är omöjligt att längre rymma bägge expertkunskaperna inom blott en professur:

Redan den språkligt-litterära filologien är mer än nog för en mans arbetsförmåga och omfattningskraft. Realfilologien, d. v. s. klassisk fornkunskap, kräver också sin man helt. Att någon skall representera båda grenarna af klassisk vetenskap, är för mycket begärdt af en människas förmåga med den utsträckning och specialisering, till hvilken båda nu hunnit, och det olikartade material, med hvilket de arbeta.⁷⁰

Det framlagda förslaget (och de andra parallella lobbyverksamheter som förekom i frågan) kröntes ovanligt raskt med framgång. Den 2 september 1908 antog humanistiska sektionen Zanders och de övriga professorernas yrkande som sitt eget; redan månaden därpå anslöt sig Kanslersämbetet i Stockholm till samma linje och 1909 beslöt slutligen riksdagen i enlighet med förslaget. Till den nya professur som därmed inrättats i Lund kallades, på Zanders och Lindskogs förslag samt utan föregående utlysning, Zanders entusiastiske seminarist från 1890-talet, Martin P:son Nilsson, vilken utnämndes den 20 november 1909 och installerades den 1 februari året därpå.⁷¹ Därmed hade ämnet "klassisk fornkunskap och antikens historia" – i dag "antikens kultur och samhällsliv" – etablerats vid Lunds universitet.

INTET OTIUM MEN VÄL DIGNITATE

Knappt två år efter att Zander i P:son Nilsson fått en ny professorskollega fyllde han den 19 november 1910 65 år. Knappt en månad senare, den 15 oktober, avgick han med pension från sin egen professur. Ej heller denna emeritering innebar dock något stopp för Zanders vetenskapliga verksamhet. Utöver att han nu

68. C M Zander, C Lindskog, S Clason & A Stille: *Förslag till utredning och yrkande om den e.o. professurens i klassiska språk ombildning till professur i klassisk fornkunskap och historia* (Lund 1908).

69. Niklas Hillbom & Eva Rystedt: *Antikens kultur och samhällsliv i Lund – Hundra år av pedagogik och forskning 1909–2009* (Lund 2009), s 9f.

70. Zander et al 1908, s 18.

71. Hillbom & Rystedt 2009, s 14.

färdigställde de båda sista banden av sin *Eurythmia* (utgivna 1913 och 1914) så författade han även andra mindre omfattande arbeten till olika skriftserier, däribland "Versus Saturnii – Tertiis curis collegit et recensuit et examinavit" (i universitetets årsskrift 1918) och "Phaedrus solutus vel Phaedri fabulae novae XXX" (i Humanistiska vetenskapssamfundets i Lund skrifter 1921). Det sistnämnda, som skulle bli hans sista publicerade skrift, var ett "metriskt rekonstruktionsförsök" ägnat åt att utifrån medeltida prosaversioner söka återskapa ett antal försvunna verser av fabelförfattaren Phaedrus. Det har av en mer sentida latinsk filolog, Alf Önnersfors, betecknats som ett exempel på Zanders benägenhet att ge "sig i kast med exceptionellt svårbemästrade problem", och även om Önnersfors konstaterar att arbetet av samtiden mottogs med "berättigad skepsis" finner han samtidigt att det vittnar om "upphovsmannens enorma lärdom".⁷² Man får alltså konstatera att Zander in i det sista bibehöll såväl sin intellektuella skärpa och arbetsförmåga som den benägenhet att "att vandra sin egen väg" som en av hans hävdatecknare menat kännetecknade honom.⁷³

Samma år som Phaerusrekonstruktionen utkom hade ett halvsekel förflutet sedan Zander blev doktor, och vid årets promotion hörde han till de få ännu överlevande jubeldoktorer – fem av ursprungligen tjugo promoti från 1871 – som den 31 maj 1921 fick mottaga jubelkransen. Som ett tidens tecken beledsagades inbjudningen till promotionen, utfärdad av astronomiprofessor Charlier, av en vetenskaplig uppsats på ett av vetenskapens nya internationella språk: engelskan.⁷⁴ Vid själva ceremonin klingade dock ännu det gamla latinet när Zander "ledsagades fram till

katedern av en marskalk och där mottog jubelkransen av promotor".⁷⁵ Ledsagningen i fråga var nog mer en artighet än påkallad av något fysiskt behov. Enligt tidningsuppgifter skall den gamle idrottsmannen Zander nämligen in i det längsta ha utmärkts av "oförminskade själskrafter" och ännu i november 1922 glatt kunnat fira sin 77-årsdag "i kretsen av tillgivna fränder och vänner". Vid julen samma år blev han dock sämre och "nödgedes anlita sjukhusets vård". En "svårartad form av kräfta" konstaterades och den gamle professorn genomgick en operation, "vilken dock icke kunde rädda hans liv". Den 3 januari 1923 avled han.⁷⁶

Den bortgångne prisades vid sin bortgång i allehanda publikationer: från *Lunds Dagblad* som kallade honom "en av den lundensiska lärdomskulturens karaktäristiska gestalter"⁷⁷ till universitetets årsberättelse där rektor, juristen Johan C W Thyrén, konstaterade att "mycket få professorer torde så fullständigt hava behärskat sin vetenskap, som han behärskade den klassiska filologien".⁷⁸ Föreliggande artikel hade kunnat göras åtskilligt längre med citat ur alla de runor och minnesord som förärades Zander, men jag nöjer mig här med att citera några mer personliga rader ur vad hans lärjunge Martin P:son Nilsson i Kungliga humanistiska vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse hade att skriva om den äldre Zander:

I det intimare personliga umgänge, som aldrig avbröts, sedan jag avlagt mina examina, ökades värnaden för mannen och jag lärde känna honom från andra sidor. Han blev också en annan med åren. Ojämnheten i hans lynne vek för mildhet och blidhet, han fylldes av en djup religiositet av den art, som förädlar människan. Han bekände den, då han började sitt svar på den hyllning, som kort efter hans avgång egnades honom i ett samkväm i det akademiska sällskapet, med att tacka Gud för den stora nåd, som han bevisat honom.

72. Alf Önnersfors: recension av P. G. Schmidt, *Supplemente lateinischer Prosa in der Neuzeit, i Lychnos – Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1965–1966* (Stockholm 1966), s 467.

73. Löfstedt & Nilsson 1923, s 15.

74. Carl V L Charlier [som "Promotor"]: *Inbjudning till den högtidlighet varmed filosofie doktorspromotion av Filosofiska fakulteten i Lund anställes tisdagen den 31 maj 1921* (Lund 1921), s 3ff. Bland de övriga kvarlevande jubilarerna märktes bl a Göteborgsbiskopen Edvard Rodhe samt diplomaten och överstekammarjunkaren Hans Gustaf Trolle Wachtmeister, den senare dock absens.

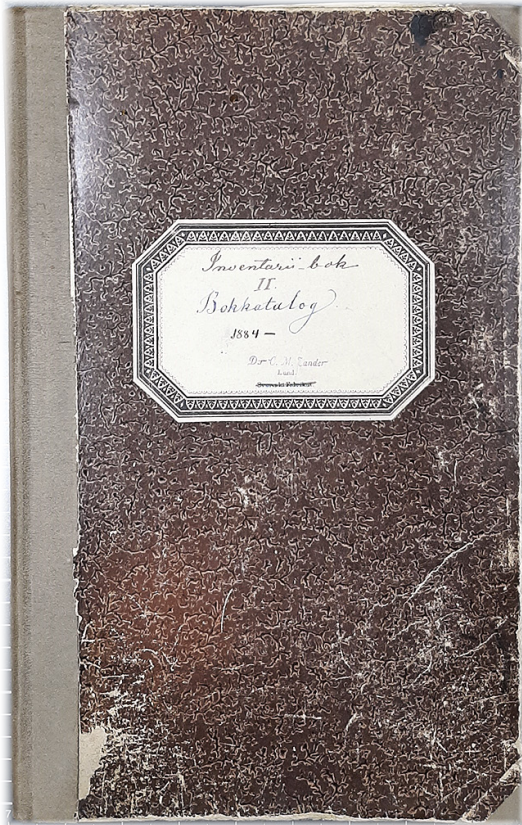
75. "Promotion i går i de traditionella högtidliga formerna" i *Lunds Dagblad* 1921-06-01.

76. E. L.: "Professor C. M. Zander död" i *Lunds Dagblad* 1923-01-04.

77. Ibid.

78. Johan C W Thyrén [som "universitetets rektor"]: *Lunds universitets årsberättelse 1922–1923* (Lund 1923), s 5.

Eljes behöll han sin tro för sig själv, men den, som kände honom, förstod hur den genomträngde och besjälade hela hans väsen och att det var den som gjorde honom mild och förstående. Den förmälde sig med hans humanistiska och vetenskapliga intressen; hans beläsenhet på det teologiska området var mycket omfattande.⁷⁹

Bland Zanders efterlämnade handlingar på Lunds universitetsbibliotek finns bland annat en med början 1884 upplagd "bokkatalog" över hans bibliotek. Katalogen ger en god bild av hur omfattande boksamlingen var, främst förstås i form av verk om och av latinska författare samt facklitteratur om filologi i allmänhet och om prosodik, rytmik och metrik i synnerhet. Katalogen rymmer dock även en stor mängd verk inom andra vetenskaper liksom modern skönlitteratur på många språk – däribland av Zanders kortvarige granne Strindberg. Foto: artikelförfattaren.

79. Löfstedt & Nilsson 1923, s 23f.

KVINNORNA I GRAVEN

Den 14 mars 1923 förrättades bouppteckningen efter Zander. Av denna framgår att två poster i den dödes kvarlätenskap stack ut värdemässigt. Den första var hans bibliotek, vilket av särskilt anlitade sakkunniga värderades till 4.000 kronor (motsvarande nästan 125.000 i dagens penningvärde); den andra fastigheten vid Tomegapsgatan, värd hela 21.000 kronor (drygt 655.000 i dag). Några egna barn hade Zander inte och hans syskon var alla avlidna. Dock fanns ett antal syskonbarn, men det var inget av dessa som fick åtnjuta dyrgriparna ur arvet. Böckerna gick huvudsakligen till Universitetsbiblioteket medan hus och tomt, enligt ett i augusti 1921 upprättat testamente, tillföll en Christina Ask.⁸⁰ Vem var, undrar läsaren rimligen, denna kvinna i Zanders liv?

I sina minnen av Zander från skoltiden skriver Ola Hansson att "man berättade också, att många flickor voro ute efter honom men att han obevkligen undvek de bästa partier och framhärddade i sitt ungarstämmande".⁸¹ Det är också som något av en enslig Zander, sin studenttids sällskapsliv till trots, gått till eftervärlden. Som *Lunds Dagblad* skrev i sin runa över honom: "Zander levde och dog som en ensam man. Men hans ensamhet hade intet gemensamt med egoistens kalla isolering; det var den starkes och självständiges likgiltighet för världen och dess domar, den verkliga mannens stolta avskildhet från bullret på de andliga marknadstorgen, från politikens strebertum och slagord".⁸²

Och likväl: beger man sig till Zanders grav på Norra kyrkogården så kan man på den obeliskformade gravstenens sockel läsa icke blott hans eget namn utan även två kvinnors. Det första tillhör en Bengta Håkansson, avliden 1907. Hennes förnamn känner vi igen från tidningsrapporteringen om branden 1898, och kyrkböckerna bekräftar att det mycket riktigt är professors hushållerska som här vilar med honom.

80. Riksarkivet: Lunds rådhusrätts- och magistrats arkiv, vol F II a:135 (Bouppteckningar 1923), s 94ff. Prisomräkningarna gjorda med hjälp av Ekonomiska museets valutaomvandlare (<https://ekonomiskamuseet.se/rakna-ut-penningvardet/>).

81. Hansson 1926, s 23.

82. E. L. 1923.

Det andra namnet är den nämnda Christina Ask, och en titt i samma källor utvisar att hon var Bengtas efterträdare i samma befattning de sista dryga femton åren av professorns liv.⁸³ Uppenbarligen hade Zander varit mycket nöjd med båda dessa sina tjänarinnors

insatser eftersom han inte bara bjöd dem plats i sin egen grav utan även lämnade sitt värdefulla hem till den senare av dem. Och det var en gåva som varade: Christina Ask avled först sommaren 1946, ogift och ännu bosatt i sin arbetsgivares forna hem.⁸⁴

Fredrik Tersmeden
Arkivarie vid universitetsarkivet

Denna artikel tillägnas med tacksamhet universitetslektor Cajsa Sjöberg, en av dem som än i dag som upprätthåller undervisningen i Zanders gamla vetenskap och som många gånger välvilligt har bistått artikelförfattaren då hans eget gamla gymnasielatin inte förslagit för att tolka eller översätta källor på det gamla romarspråket.

83. Riksarkivet: Lunds domkyrkoförsamlings arkiv, vol A II a:16 och 33 (Församlingsbok 1902–1908 resp 1908–1914), uppslag 200 resp 197.

84. Sveriges dödbok 1830–2020.

Carl Magnus Zanders – och hans båda hushållerskors – grav på Norra kyrkogården. Foto: artikelförfattaren.